ISSN No-2031-5063 Vol.1,Issue.V/Nov 2011pp.1-4

Research Paper

'' वर्धा जिल्हांतर्गत हिंगणघाट तालुक्यातील शिक्षणमहर्शी स्व.श्री.कृश्णराव झोटिंग पाटील यांचे राजकीय व शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान ''

प्रा. श्रीमती कल्पना जी. चिट्टवार
राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख
विद्या विकास कला,वाणिज्य व विज्ञान
महाविद्यालय समूद्रपूर जि. वर्धा

प्रा. राजकुमार एच.रामटेके (राज्यशास्त्र)
विद्या विकास कला,वाणिज्य व विज्ञान
महाविद्यालय समुद्रपूर जि. वर्धा

प्रस्तावना

समाजात काही मोजक्याच व्यक्ती अशा असतात की त्यांच्या कार्याची व योगदानाची दखल घेऊन लोकमान्यता बहाल करतो. त्यापैकीच हिंगणघाट व समुद्रपूर तालुक्यातील स्व.श्री. कृश्णराव झोटिंग पाटील ही एक व्यक्ती त्यांच्या सामाजिक, राजकीय व शैक्षणिक कामगिरीमुळे प्रभावीत होऊन त्या क्षेत्रातील सर्व सामान्य लोकांनी त्यांना आपले दैवत मानले. सर्वसामान्य समाजात जन्माला आलेला सामान्यासारखाच परंतु आपल्या भारदस्त व्यक्तिमत्त्वाने लोकांना मोहून टाकणारा हा माणूस. गौरवर्ण, साडेपाच फूट उंची , पिळदार देहयस्टी, घारे डोळे, चाणाक्ष नजर,विलक्षण बुध्दीमत्ता, चार चौघात उठून दिसणारे त्यांचे रूप असा हा सामान्यातील असामान्य माणूस म्हणजे स्व.श्री.कृश्णराव झोटिंग पाटील. आपल्या कर्तृत्वाने सर्वांना आकर्शुण घेणारा समाजकारणी, राजकारणी, व शैक्षणिक संस्थाचा धनी, अशी त्यांची या क्षेत्रातील ओळख. हिंगणघाट व समुद्रपूर तालुक्याच्या कानाकोप–यात शिक्षणगंगाा पोहचवून लोकांचे राजकीय सामाजीकरण घडवून आणणारा खरा सामान्याचा कैवारी प्रतिकूल परिस्थितीतही अनेक अनेक संकटे व समस्यांचा सामना करीत एक शैक्षणिक क्रांती या पारिसरात घडवून आणणारा खरा शिक्षण महर्शी ज्यांनी आपले सारे आयुश्य शैक्षणिक कार्यासाठीच खर्ची घातले व मरेपर्यत त्याच कार्यासाठीच स्वतःला वाहून घेतले या व्यक्तीच्या असामान्य कर्तृत्वाची ओळख आजच्या पिढीला करून देण्याच्या आणि त्यांच्या शैक्षणिक योगदानाचा आढावा घेण्याच्या उद्देशाने प्रस्तुत विशयाची निवड शोध निबंधासाठी केलेली आहे.

प्रस्तावना :(Introduction)
राष्ट्रपिता महात्मा गांधी व परमपूज्य विनोबाजी भावे यांच्या चरण स्पर्शाने पावन झालेली वर्धा जिल्हयाची पुण्यभूमी या वर्धा जिल्हयात अनेक संत महंत, महात्मे व कर्मवीर होऊन गेलेत. पुर्वी वर्धा जिल्हात फक्त 3 तहसील होत्या 1) वर्धा 2) आर्वी 3) हिंगणघाट या तिन्ही तहसिलीमध्ये राजकारण त्या काळाच्या तीन महापूरूशांनी आपापसात वाटून घेतले होते.
वर्धा – स्वं. श्री. बापूरावजी देशमुख
आर्वी – स्वं. श्री. नारायणरावजी काळे
हिंगणघाट – स्वं. श्री. कृश्णरावजी झोटिंग पाटील

प्रत्येकांनी आपापल्या क्षेत्रात उल्लेखनीय कामगिरी केलेली आहे. त्यामुळे त्यांना निरनिराळया सन्मानाने गौरविल्या जाते. हिंगणघाट क्षेत्रातही अश्या अनेक व्यक्ती होऊन गेल्या ज्यांचे कार्य व चरित्र खरोखरीच उल्लेखनीय व वाखाण्याजोगे आहे. परंतु स्वं. श्री. कृश्णराव झोटिंग पाटील यांनी हिंगणघाट व समुद्रपूर क्षेत्रात केलेले बहुविध कार्य हे अतिशय महत्त्वाचे ठरलेले आहे. हिंगणघाट परिसरातील राजकारण व समाजकारण स्वं. श्री.कृश्णरावजी झोटिंग पाटील यांनी अतिशय चतुराईने व आपल्या उत्कृश्ठ व्यक्तिमत्त्वाच्या प्रभावाने गाजविले होते. शिक्षण संस्था स्थापन करून जनसामान्यापर्यत ज्ञानगंगा पोहचविली. सामान्य, गरीब, मागासलेल्यांना शिक्षित व विकसित करण्याचे बहुमोलाचे कार्य त्यांनी केले. 'जनसेवा हीच खरी ईश्वर सेवा ' या उक्तिप्रमाणे गरीब व सर्व सामान्य लोकांचा शिक्षणाच्या माध्यमाने उध्दार घडवून आणला. असे हे सामान्यातील असामान्य व्यक्तिमत्त्व म्हणजे स्वं. श्री.कृश्णरावजी झोटिंग पाटील.

त्यांना दिलेली शिक्षणमहर्शी ही पदवी अगदी योग्य असून ख–या अर्थाने या क्षेत्रातील ते शिक्षण महर्शी ठरलेले आहेत. प्रतिकूल परिस्थितीत जनसेवेचे कंकण हाती बांधून परिस्थितीवर मात करणारा व आपले कर्तव्य योग्य रितीने पार पाडणारा समुद्रपूर व हिंगणघाट तालुक्यातील जनसामान्यांना शिक्षणाचा किरण दाखविणारा महात्मा म्हणजे स्वं. श्री.कृश्णरावजी झोटिंग पाटील स्वतःची इच्छा असूनही अपु–या शैक्षणिक साधनामुळे शिक्षण न घेता आल्याची खंत मनात

असूनही आपल्यासारखी वेळ दुस–यावर येऊ नये यासाठी अविरत झटणारी ही व्यक्ती सामाजिक, शैक्षणिक व राजकीय उलाढालीचे अग्रदूत म्हणून मान्यता पावलेले थोर व्यक्तित्व म्हणून ते सर्वदूर परिचित होते. त्यांनी नेहमीच राजकारण केले ते बेरजेचे . त्यांचा पिंडच मुळी राजकारणाचा होता.

1947 पासुन त्यांनी सतत राजकारण खेळले . कधी हार कधी जीत असा लपंडाव खेळताना त्यांनी अनेक पदे भूशविली उदा. जनपद सभा सदस्य, डिस्ट्रीक्ट कौंसील सदस्य, पंचायत समिती सभापती, ग्रामपंचायत सदस्य, न्यायपंचायत अध्यक्ष इ. शिक्षणाशिवाय सामाजिक उन्नती होऊ शकत नाही हे सत्य जाणून त्यांनी ग्रामीण भागात राहणा–या अज्ञानी व गरीब लोकांना शिक्षण मिळावे व त्यांनी शिकून गुणी व ज्ञानी व्हावे या एकमेव जाणिवेतूनच ग्रामीण विकास संस्था स्थापन करून खेडयापाडयात शाळा सुरू केल्या प्राथमिक, माध्यमिक, उच्च माध्यमिक व महाविद्यालयाची स्थापना करून सामाजिक उन्नतीत अप्रत्यक्षपणे हातभार लावला. हिंगणघाट शहराची व परिसराची संस्कृती , चारित्र व गुणवत्ता ही त्यांच्या कृतज्ञतेतून व्यक्त होते, आकार घेते. ही संस्कृती ज्यांनी साकारली , समृध्द केली असे हे निश्कलंक ,मृदूस्वभावी , शत्रुपक्षावर प्रेमाने मात करणारे स्वं. श्री.कृश्णरावजी झोटिंग पाटील.

Objective उद्दीश्टे :–
1) हिंगणघाट क्षेत्रातील सर्वसामान्य गरीब, होतकरू व शिकण्याची जिज्ञासा बाळगणा–या लोकांसाठी त्यांनी केलेल्या कार्याची माहिती लोकांना करून देणे.
2) त्यांच्या शैक्षणिक कामगिरीमुळे हिंगणघाट व समुद्रपूर क्षेत्रात झालेल्या परिवर्तनाचा अभ्यास करणे.
3) राजकीय क्षेत्रातील त्यांच्या बेरजेच्या राजकारणाचे मूल्यमापन करून इतरांनाही त्यापासून प्रेरणा मिळावी या उद्देशाने त्यांच्या राजकीय कारकिर्दीचा आढावा घेणे.
4) सामाजिक क्षेत्रातील त्यांचे बहुविध कार्य जनतेपुढे मांडणे व त्यांचे महत्त्व लोकांना पटवून देणे.

ँबवचम – ***स्पउपजंजपवद*** ; व्याप्ती व मर्यादा) :
वर्धा जिल्हयातील हिंगणघाट व समुद्रपूर क्षेत्रापुरती मर्यादित प्रस्तुत शोध निबंधाची व्याप्ती आहे. हिंगणघाट व समुद्रपूर तालूक्यातील सर्व प्रमुख गावे जिथे त्यांनी आपल्या संस्थेच्या शाळा उघडल्या व आजही त्या सुरू आहेत त्या सर्व गावाचा समावेश यात आहे तसेच हिंगणघाट व समुद्रपूर क्षेत्रातील ज्या ज्या भागात त्यांनी शैक्षणिक, सामाजिक व राजकीय कार्य केले त्या सर्व क्षेत्राचा समावेश प्रस्तुत निबंधात आहे.

भ्लचवजीमेपे गृहीतके :–
1) प्रतिकूल परिस्थितीतुनही काही व्यक्ती असामान्य कर्तृत्व करून समाजापुढे आदर्श निर्माण करू शकतात.
2) मनुश्याने मनाशी एखादे ध्येय ठरविले तर कोणत्याही संकटावर मात करून ते ध्येय पूर्ण करण्याची क्षमता निर्माण करता येते.

3) आपल्या कर्तृत्वाने इतरांना आकर्शूण घेण्याची पात्रता मनुश्यात निर्माण होऊ शकते.

Research Methodology संशोधन पध्दती :

या शोध निबंधासाठी प्रामुख्याने समाजशास्त्रीय संशोधन पध्दती , स्पश्टीकरणात्मक संशोधनपध्दती , विश्लेशणात्मक संशोधनपध्दती, व्यवस्थित विश्लेशण पध्दती इ.चा वापर करून माहिती गोळा करण्यात आली तसेच संशोधनाच्या मुलाखत पध्दतीचा अवलंब करून माहिती संकलन केलेले आहे.

पूर्व परिस्थिती ठंबा ळतवनदक रू

भारतात इंग्रजाचे साम्राज्य , इंग्रजाची दडपशाही व या इंग्रजाच्या जाचाला कंटाळलेल्या सर्व साधारण भारतीय शेतकरी अशी देशाची स्थिती. भारतात त्या काळी शहरे जास्त नव्हती खरा भारत हा खेडयात वसलेला होता. इंग्रजाच्या दडपशाहीची झळ सर्व सामान्य गरीब व ग्रामीण लोकांना पोहोचलेली होती. स्वातंत्र्यासाठी संघटना झाल्या , चळवळी होऊ लागल्या परंतु खेडयातील लोकांना त्यांची सुतराम कल्पना नव्हती गावातील देशमुख , देशपांडे व पोलिस पाटील

यांचा गावातील लोकावर वचक असे कारण हे लोक इंग्रज अधिका–याचे हस्तक असत इंग्रजाच्या प्रत्येक आदेशाचे पालन काटेकोरपणे याच्या तर्फे केले जाई. त्याकाळी संसूचन माध्यमे व साधने उपलब्ध नव्हती शहरातील स्वातंत्र चळवळीच्या नेत्याशी लोकांचा संपर्क येत नव्हता आलाच तर त्यांची माहिती गावातील पोलिस पाटील, कोतवाल यांना ती आधीच मिळत होती व स्वातंत्र चळवळीत काम घेणा–या व्यक्तीचा छळ सुरू होत होता. अशी त्या काळातील ग्रामीण परिस्थिती.

कापूस खरेदी करणारे दलाल त्यावेळी वर्धेवरून किंवा हिंगणघाट वरून खेडयात जात असत व कापूस विकंत घेऊन जागेवरून चूकारा देत असत. झोटिंग घराणे पूर्वीपासूनच देशनिश्ठ मोतिरामजी झोटिंग व पुसदेकर बंधू हे चुकारा घेण्यासाठी हिंगणघाट किंवा वर्धेला येत असत चुकारा घेऊ वर्शभरासाठी लागणारे कापड चोपड मीठ, गुळ वगैरे आवश्यक वस्तु खरेदी करत व त्यावेळी जी कोण्या नेत्याची भाशणे असलीच तर तर ती ऐकण्यासाठी हजर राहत. भाशण ऐकून आपल्या गावाला नारायणपूरला जाऊन त्याचा सारांश ते लोकांना सांगत अनेकदा त्यांच्यावर लोकांना भडकविण्याचा आरोप झाला. परंतु त्यांनी त्याची सारवासारव केली. स्वतःचा बचाव केला परंतु मनात स्वातंत्र चळवळी विशयी आस्था त्यांच्या मनात होती.

जन्म व षिक्षण :–

मोतिरामजी झोटिंग ही नारायणपूरची एक आदरणीय व्यक्ती त्यांच्याजवळ थोडी शेती होती कधी ओला दुश्काळ तर कधी कोरडा दुश्काळ अशा नैसर्गिक आपत्तींना तोंड देत शेती केली जात होती. नारायणपूर हे गाव हिंगणघाट पासून 20 कि.मी. अंतरावर असून नैसर्गिक सौदर्य, तलाव, वनराई मोठमोठे वृक्ष असा हा रम्य परिसर श्री.मोतिरामजी व सौ. सिताबाई या भाग्यशाली दाम्पत्याला 1 एप्रिल 1914 रोजी एक पूत्ररत्न प्राप्त झाले त्या बाळाचे नाव कृश्णा असे ठेवण्यात आले. बाललिला संपताच शिक्षणासाठी याला हिंगणघाटच्या जनपथ प्राथमिक शाळेत पाठवण्यात आले. प्राथमिक शिक्षणपूर्ण करून ते माध्यमिक शिक्षणासाठी जी.बी.एम.एम.माध्यमिक शाळेत गेले (त्यावेळेचे रॉबर्टसन हायस्कुल) 1937 साली त्यांनी मॅट्रीकची परीक्षा दिली परंतु ते नापास झाले व गावाला नारायणपूरला परत गेले. 1938 मध्ये त्यांचे लग्न झाले कृश्णाला रूक्मीणी मिळाली परंतु अत्यल्प काळात रूक्मीणीचे निधन झाले. त्यानंतर त्यांनी राजकारणात रस घेणे सुरू केले.आईवडिलांनी त्यांचे दुसरे लग्न करून दिले तिचाही अल्पावधीतच मृत्यू झाला. संसारसुख आपल्या आयुश्यात नाही म्हणून लग्न न करता राजकारणात भाग घेण्याचा निश्चय त्यांनी केला परंतु पुन्हा आईवडिलांच्या आग्रहाखातर त्यांनी तिसरे लग्न केले शोभाताई हे त्यांच्या पत्नीचे नाव . त्यानंतर त्यांच्या संसारवेलीवर तीन फूले आली. उशा , आशा ,निशा अशा नक्षत्रासारख्या तीन मुली त्यांना झाली. आनंदात दिवस जाऊ लागले तितक्यात वडील मोतिरामजीचा मृत्यू झाला सर्व कुटुंब भाऊ , बहिणी आई पत्नी, मुले अश्या मोठया कुटूंबाची जबाबदारी त्यांच्यावर आली.

अत्यंत हालअपेश्टा भोगून व सर्वांचा सांभाळ करीत त्यांनी बहीण, भावाची लग्ने करून दिलीत व त्यांचे संसार सुरळीत करून दिलेत. व आपली जबाबदारी पार पाडली.

राजकीय कार्य च्वसपजपबंस ॅवता रू

ब्रिटीश साम्राज्याचे पावले भारत भूमीत पक्की रूजल्या गेली अशा स्थितीत झोटिंग पाटलांचे तरूण मन त्यांना स्वस्थ बसु देईना राश्ट्र निश्ठेने प्रेरित होऊन त्यांना स्वतःला स्वातंत्र्याच्या यज्ञ कुंडात झोकून दिले. 1942 च्या आंदोलनाचे वेळी ते व त्याचे सहकारी अन्नाजी सांबरे, रामाजी रेडलावार, भा.ना.कांबळे, रा.ज. देशपांडे , वि. म. कडु, गडवे इ. मंडळी मिळून कॉग्रेस बुलेटिनचे वाटप सुरू केले पोलिसांना त्यांचा सुगावा लागला परंतु पुरावा नसल्याने या मंडळींना पकडण्यात आले नाही.

त्यावेळी हिंगणघाट तहसीलीचे राजकारण मारवाडीसमाजा भोवती केन्द्रीत झाले होते. पूखराज कोचर हे त्यांचे केन्द्रबिंदू होते राजकारणासाठी पैसा पाहिजे म्हणून झोटिंग पाटलांनी आमडी या गावचे श्रीमंत कास्तकार स्वं. श्री. केशवरावजी झाडे यांना हाताशी धरले. त्यांनाच निवडणुकीत उभे केले पूखराजजी कोचर हे त्यांचे प्रतिस्पर्धी होते. त्या निवडणुकीत केशवराव झाडे पडले व पूखराज कोचर निवडून आले. परंतु दुस–या निवडणुकीत विधानसभेच्या सदस्य पदासाठी श्री. केशवराव झाडेंना उमेदवार म्हणून निवडणुकीत उभे केले जोरदार प्रचार केला व निवडणूही आणले तसेच ग्रामपंचायत, न्यायपंचायत, पंचायत समिती अशा निवडणुकीमध्ये त्यांचा सक्रिय सहभाग होता.

त्यांनी भूशविलेली राजकीय पदे :–

1) सदस्य – ग्रामपंचायत नारायणपूर 1947–87
2) अध्यक्ष – न्यायपंचायत सावली वाघ (नंदोरी संर्कल)
3) सदस्य – डिस्ट्रीक्ट कौसील ऑफ वर्धा
4) सदस्य – लोकल वार्ड हिंगणघाट
5) सदस्य – जनपद सभा (नंदोरी संर्कल)
6) सदस्य – जिल्हा परिशद वर्धा (नंदोरी संर्कल)
7) सभापती – शिक्षण व वित विभाग 1972–78
8) सदस्य – पंचायत समिती समुद्रपूर 1962–67
9) सभापती – पंचायत समिती समुद्रपूर 1980–81
10) सदस्य – प्रांतीक कॉग्रेस कमिटी
11) अध्यक्ष – जिल्हा कॉग्रेस कमिटी वर्धा 1957–62
12) सदस्य – अखिल भारतीय कॉग्रेस वर्धा

शैक्षणीक कार्य :–

त्या काळी खेडयापाडात शिक्षण संस्था पोहोचल्या नव्हत्या गरीब व शेतक–यांची मुले शहरात जाऊन शिक्षण घेऊ शकत नसत त्यांची आर्थिक स्थिती तेवढी मजबूत नव्हती त्यामुळे खेडयातील लोकांना व गरिबांना शिक्षण घेणे दुरापास्त झाले होते. अशा वेळी लोकांची गरज लक्षात घेऊन स्वं. श्री. झोटिंग पाटलांनी शिक्षणसंस्था सुरू केली व खेडयापाडयात शिक्षणाचे लोन पोहचवले. राश्ट्रपिता महात्मा गांधी व राश्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी म्हटले होते की,खरा भारत खेडयात आहे. खेडयाचा (ग्राम) विकास झाला तर देशाचाही विकास होईल म्हणून बहुजन समाज जो अडाणी व अशिक्षित आहे त्यांना सुशिक्षित करणे ग्रामीण जनतेच्या उध्दारासाठी आवश्यक आहे. शिक्षण घेणे हा सर्वांचाच अधिकार आहे. परंतु शिक्षणाची साधने व संधी उपलब्ध नसल्यामुळे ते शिक्षण घेऊ शकत नाहीत. हे लक्षात घेऊनच स्वं. श्री. झोटिंग पाटिलांनी शैक्षणिक संस्था स्थापन करण्याचा निश्चय केला .1960 साली त्यांनी ग्रामीण विकास संस्था स्थापन केली. मित्र मंडळाच्या सहकार्याने त्यांनी भांडवल उभे केले व 1960 मध्ये रामचंद्र सुंदरनारायण बिडकर कला,वाणिज्य

महाविद्यालयाची स्थापना केली. श्री. गोविंदरावजी बिडकर पाटील यांनी महाविद्यालयाच्या इमारतीसाठी आपल्या शेतातील जागा देऊ केली व त्यांच्या वडिलांच्या नावाने महाविद्यालयाची स्थापना झाली. त्यानंतर विकास प्राथमिक शाळा, विकास माध्यमिक शाळा, मोहता मिलच्या मागे सुरू करण्यात आली (मेंहदीबाग) 1960 मध्ये स्थापन झालेली ग्रामीण विकास संस्था दिवसेंदिवस वाढू लागली. गावोगावी तिच्या शाखा होऊ लागल्या खेडया पाडयात शाळा उघडु लागल्या व पाहता पाहता ग्रामीण विकास संस्था रूपी रोपटयाचा एक महावृक्ष झाला. त्या संस्थेचा विकास कसा झाला हे खालील तक्त्यावरून स्पष्ट होते.

इ.स.	शाळेचे / महाविद्यालयाचे नाव / संस्थेचे नाव	गाव
1960	ग्रामीण विकास संस्था	हिंगणघाट
1960–61	रामचंन्द्र सुंदरनारायण बिडकर कला वाणिज्य महाविद्यालय	हिंगणघाट
1960–61	विकास प्राथमिक शाळा	हिंगणघाट
1960–61	विकास माध्यमिक शाळा	हिंगणघाट
1960–61	विकास विद्यालय	वडनेर
1960–61	विकास विद्यालय	मोझरी
1960–61	विकास विद्यालय	समुद्रपूर
1960–61	विकास विद्यालय	नंदोरी
1960–61	विकास विद्यालय	कोरा
1960 –61	विकास विद्यालय	मांडगाव
1961–62	विकास विद्यालय	पोहना
1960–61	विकास विद्यालय	कानगाव
1960–61	विकास विद्यालय	शिरसगाव
1960 –61	विकास विद्यालय	कांढळी
1960–61	विकास विद्यालय	गिरड
1971–72	विकास विद्यालय	शेकापूर बाई
1983–84	विकास विद्यालय कनिष्ठ महाविद्यालय	वायगाव गोंड
1975–76	रा.सु.बिडकर कनिष्ठ महाविद्यालय	हिंगणघाट
1984–85	विकास कनिष्ठ महाविद्यालय	समुद्रपूर
1984–85	विकास कनिष्ठ महाविद्यालय	वडनेर
1984–85	विकास कनिष्ठ महाविद्यालय	गिरड
1985–86	विकास कनिष्ठ महाविद्यालय	कानगाव
1985–86	विकास कनिष्ठ महाविद्यालय	पोहणा
1986–87	विकास कनिष्ठ महाविद्यालय	कोरा
1987–88	विकास कनिष्ठ महाविद्यालय	नंदोरी
1988–89	विकास कनिष्ठ महाविद्यालय	मोझरी

छात्रालये

1961–62	छात्रालय	मोझरी
1961–62	छात्रालय	नंदोरी
1961–62	छात्रालय	मांडगाव
1970–71	छात्रालय	पोहणा
1971–72	छात्रालय	गिरड

किमान कौसल्यावार आधारीत अभ्यासक्रम

एम.सी.व्ही.सी		समुद्रपूर
एम.सी.व्ही.सी		हिंगणघाट
एम.सी.व्ही.सी		कोरा

विज्ञान शाखा

	रा.सु.बिडकर कला,वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय	हिंगणघाट
1983–84	रा.सु.बिडकर कला,वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय	हिंगणघाट

ग्रामीण विकास संस्थेचा शैक्षणिक विकासात्मक तक्ता

कालावधी	प्राथमिक शाळा एकुण	माध्यमिक शाळा एकुण	वरिष्ठ महाविद्यालय एकुण	कनिष्ठ महाविद्यालय एकुण	किमान कौसल्यावर आधारीत अभ्यासक्रम
1960–1970	01	12	01	–	–
1970–1980	01	13	01	01	–
1980–1990	02	14	02	09	03

ग्रामीण विकास संस्थेने 1961–62 पासून 1971–72 पर्यत मोझरी,नंदोरी,मांडगाव,पोहणा,व गिरड येथे छात्रालयी स्थापना केली काही दिवसपर्यत ती छात्रालये संस्थेतर्फे चालविण्यात आली व नंतर मात्र एक एक करून ती सर्व छात्रालये 1980 पर्यत बंद पडली. आज या संस्थेचे एकही छात्रालये नाही.

वरील प्रमाणे ग्रामीण विकास संस्थेचा उत्तरोत्तर विकास होत गेला त्यांच्या हयातील ती त्यांनी शाळा चालविल्या वाढविल्या त्यांच्या मृत्यूनंतर ही संस्था उत्तरोत्तर वाढतच गेली. त्यांची जेश्ठ कन्या श्रीमती उशाकिरण थुटे या संस्थेच्या अध्यक्षा बनल्या व वडिलांनी लावलेल्या वृक्षाचे संगोपन त्यांनी चांगल्याप्रकारे केले. आज ग्रामीण विकास संस्थेचा मोठा वटवृक्ष झालेला आहे. अनेक पिढया या शैक्षणिक संस्थारूपी वटवृक्षाच्या सावलीत विसावत आहेत व संस्थेची वाटचाल यशस्वी रित्या सुरू आहे.

समाजकारण :

शैक्षणिक क्षेत्रातील त्यांच्या कामगिरीमुळे सर्वसामान्य समाज त्यांच्यावर खुश होता. नैसर्गिक आपत्तीच्या वेळी ते लोकांना सहकार्य करीत असत. लोकांच्या सुख दुःखात ते सहभागी होत असत दिनाचा कैवारी म्हणून त्यांची ओळख होती. स्त्रिशिक्षणाचेही काम त्यांनी केले शाळा महाविद्यालयामधुन मुलाबरोबर मुलीही शिकू लागल्या व पुढे येऊ लागल्या आज भारत सरकारने स्त्रियांसाठी 30ः आरक्षण लागू केले आहे. परंतु 25 वर्शाच्या पुर्वी स्वं. श्री. झोटिंग पाटलांनी आपल्या संस्थेत स्त्रियांना आरक्षण देऊन 20ः ते 30ः महिलांची नियुक्ती अध्यापिका, प्राध्यापिका, व्याख्याता , व शिक्षकेत्तर कर्मचारी म्हणून केली होती. शिक्षणाने समाजात त्यांनी सामाजीकरण घडवून आणले. समाजातील भेदभाव नश्ट करण्याचे प्रयत्न केलेत. स्वतः रक्तदान करून लोकांना त्यासाठी प्रवृत्त केले. प्रौढ शिक्षण व कुटुंब कल्याणासाठी लोकमत त्यांनी तयार केले. वृक्षारोपणाचे महत्व त्यांनी लोकांना पटवून दिले पिण्याच्या स्वच्छ पाण्याविशयी जागरूकता त्यांनी लोकांत निर्माण केली. समाजातील अंधश्रध्दा निर्मूलनाचे प्रयत्न केलेत व क्रीडा क्षेत्रातही त्यांनी भरीव कार्यकेले क्रीडा स्पर्धा (कबडी, खो–खो) आयोजित केलीत शंकरपटाची त्यांना आवड होती म्हणून ते शंकरपट भरवीत असत असे अनेकविध कार्यानी त्यांनी समाजकारण केले.

मृत्यू :

सामान्यातील असामान्य असलेल हे अश्टपैलु व्यक्तिमत्त्व एक दिवस अचानक पणे नाहीसे झाले. 08 नोव्ह.1987 रोजी त्यांना हृदयविकाराचा सौम्य झटका आला म्हणून हिंगणघाट येथिल दवाखान्यात त्यांच्यावर उपचार करण्यात आले परंतु त्यांची प्रकृती जास्तच खालावली त्यामुळे त्यांना नागपूरला नेण्याची तयारी झाली परंतु जाता जाता रस्त्यातच त्यांचे प्राणपाखरू उडून गेले. त्यांना परत हिंगणघाट येथे त्यांचा घरी परत आणण्यात आले त्यांच्या अंत्ययात्रेसाठी लाखो लोक खेडयापाडयाहून हिंगणघाटला आले. त्या दिवशी सर्व शाळा व महाविद्यालय व संस्थेच्या सर्व शाळा बंद होत्या त्यांच्या अनंत चाहत्यानी साश्रूतनयनांनी त्यांना अखेरचा निरोप दिला व एका शिक्षणमहर्शीचा शेवट झाला.

त्यांच्या मृत्यूनंतर इ.स. 1989–90 मध्ये समुद्रपूर येथे त्याच्याच नावाने एक वरिश्ठ महाविद्यालय स्थापन करण्यात आले. '' शिक्षण महर्शी स्वं. श्री.कृश्णराव मो.झोटिंग पाटील कला, वाणिज्य, महाविद्यालय'' या नावाने हे महाविद्यालय नावारूपास आले. व शिक्षण महर्शी या नावाने स्वं.कृश्णराव झोटिंगा पाटील अजरामर झाले.

समारोप :—

झंझावाती वादळात ज्याप्रमाणे छोटीसी पणती मिणमिणत,संघर्श करीत जळत राहते त्याचप्रमाणे स्वं.श्री. झोटिंग पाटलांनी प्रतिकूल परिस्थितीत अशक्य असे कार्य शक्य करून दाखविले. आपल्या उत्कृश्ठ व्यक्तीमताच्या प्रभावाने व चतुराईने त्यांनी हिंगणघाट व समुद्रपूर क्षेत्रातील राजकारण ,समाजकारण गाजविले जनसामान्यापर्यंत ज्ञानगंगा पोहोचवून मागासलेल्या गरीब व अशिक्षित ग्रामीण भागातील जनतेला विकसित करण्यासाठी त्यांनी मोलाचे योगदान दिले. काळ कोणासाठीही थांबत नाही. या काळाच्या ओघात काही व्यक्ती आपल्या कर्तृत्वाच्या बळावर विसावतात व कीर्ती रूपाने जिवंत राहतात. '' मरावे परी कीर्ती रूपे उरावे '' या म्हणीनुसार झोटिंग पाटील नावाचे बहुआयामी व्यक्तिमत्त्व आपल्या शिक्षणसंस्थाच्या व कर्तृत्वाच्या रूपाने आजही जिवंत आहे. त्यांच्यापासून प्रेरणा घेऊन आजच्या युवकांनी त्यांचा आदर्श समोर ठेवावा. आणि राजकारण, समाजकारण , क्रीडाक्षेत्र, शिक्षणक्षेत्र यात आपली चुणूक दाखवावी हीच अपेक्षा.

संदर्भसूची :—

अहवाल — पंचायत समिती, समुद्रपूर
अहवाल — जिल्हा परिशद, वर्धा
दस्तैवज — ग्रामपंचायती — नारायणपूर, सावली (वाघ)
घटना व इतर दस्तैवज — ग्रामीण विकास संस्था, हिंगणघाट
मुलाखतदारांची नावे :
श्रीमती शोभाताई कृ. झोटिंग — पत्नी
सौ. आशाताई प्रकाशराव झोटिंग — मुलगी
कु. निशाताई कृ. झोटिंग — मुलगी
प्रा. श्री.मधुकर धर्मराज झोटिंग
श्री. चून्नीलाल खनूजा — स्वं. झोटिंग पाटिल यांचे स्नेही
डॉ. जे.पी. नान्दुरकर — माजी प्राचार्य आर.एस.बिडकर महा. हिंगणघाट
न.रा.वासनकर — एक कर्मचारी
प्रभाकर उघडे हिंगणघाट — एक स्नेही
एन.एस.खोब्रागडे — शिक्षक विकास विद्यालय, नंदोरी
श्री. आनंदरावजी पोफळे पाटील — उमरी ता.समुद्रपूर — एक सहकारी
श्री. बापूरावजी गं.कोल्हे — कबडीपटु हिंगणघाट
एस.ए.रेहमान — शिक्षक